

*Αγροτικές δομές και μετασχηματισμοί
στην Ελληνική Ύπαιθρο, 1820-1980.*

2^η Συνάντηση Εργασίας της Ομάδας Αγροτικής Ιστορίας της
Ελληνικής Εταιρείας Οικονομικής Ιστορίας

Ιστορικό Αρχείο Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς
3-4 Φεβρουαρίου 2022

Περιλήψεις Ανακοινώσεων

Τοιχογραφία από το κτίριο του συνεταιρισμού στο Νέο Μοναστήρι Καρδίτσας

Οργάνωση Διημερίδας

Γιώργος Γάσιος

Δημήτρης Αγγελής-Δημάκης

Πέμπτη 3 Φεβρουαρίου 2022

1^η συνεδρία: Δομές της αγροτικής κοινωνίας και οικονομίας στη μετεπαναστατική Ελλάδα: γαιοκτησία, αγορές και ανισότητες (16.00-17.45)

Πρόεδρος συνεδρίας: Εύη Καρούζου (Διευθύντρια Ερευνών, Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του Νεωτέρου Ελληνισμού Ακαδημία Αθηνών)

Μια «άγνωστη» γεωργική απογραφή της Ελλάδας του 1830 (και τι μπορεί να μας πει για την αγροτική οικονομία και κοινωνία της εποχής)

Σάκης Δημητριάδης

Μεταδιδακτορικός ερευνητής, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας

Η απουσία στατιστικών ή άλλων αξιόπιστων ποσοτικών πληροφοριών γύρω από την κατανομή και την εκμετάλλευση της γης στην Ελλάδα του 19ου αιώνα, ελλείψει κτηματολογίου, είναι ίσως το σημαντικότερο πρόσκομμα που έχει να αντιμετωπίσει κάθε έρευνα για την ιστορία του αγροτικού χώρου. Ο πρόσφατος εντοπισμός, στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), ανέκδοτων και αναξιοποίητων από την ιστοριογραφία «κτηματολογίων» από διάφορες περιοχές της χώρας, προερχόμενων από την περίοδο της διακυβέρνησης του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (1828-31), προσφέρει στην έρευνα νέο πολύτιμο υλικό σχετικά με την κατανομή της γης στο επίπεδο της αγροτικής οικογένειας, το ύψος και τη διάρθρωση του οικογενειακού γεωργικού εισοδήματος και τελικά τη διαστρωμάτωση της αγροτικής κοινωνίας. Παράλληλα από το ίδιο τεκμηριωτικό υλικό μπορούν έμμεσα να αντληθούν πληροφορίες για άλλα κρίσιμα για τη σύνθεση της ιστορίας του γεωργικού τομέα της χώρας ζητήματα, όπως είναι οι στρεμματικές αποδόσεις, η κατανομή των καλλιεργειών και τα εφαρμοζόμενα καλλιεργητικά συστήματα.

Από τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο παρήχθησαν οι συγκεκριμένες στατιστικές και τη σύγκρισή τους με τους εκδομένους συγκεντρωτικούς πίνακες της διορισμένης από τον Καποδίστρια «Πολιτειογραφικής Επιτροπής» καθίσταται σαφές ότι τα λεγόμενα «κτηματολόγια» των ΓΑΚ αποτελούν επιμέρους προϊόντα μιας σχεδιασθείσας γεωργικής απογραφής, πανελλήνιας εμβέλειας, που υλοποιήθηκε από το καποδιστριακό κράτος τους πρώτους μήνες του 1830. Παρά τις (ως ένα βαθμό εύλογες) επιφυλάξεις για την αξιοπιστία των ποσοτικών δεδομένων και τις μεγάλες διαφορές που παρατηρούνται στον τρόπο και την ποιότητα της καταγραφής από επαρχία σε επαρχία, η παραδειγματική μελέτη μέρους των δεδομένων που προέρχονται από δύο περιοχές της Νότιας Πελοποννήσου, τις επαρχίες Αγ. Πέτρου (σημ. Βόρεια Κυνουρία) και Αρκαδίας (σημ. Τριφυλία), δείχνει τις ευρείες δυνατότητες που προσφέρει το νέο υλικό στην ιστορική έρευνα.

«Στην Ερμιόνη και στην Τροιζήνα τα χρόνια 1830-1860: Αγορές και εκμετάλλευση γαιών από υδραίικες πλοιοκτητικές οικογένειες τα χρόνια μετά την Επανάσταση»

Μηνάς Αντύπας

Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης-Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας

Στο έδαφος της κρίσης της ναυτιλίας που εκδηλώθηκε τα τελευταία χρόνια πριν το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης, φαίνεται ότι τις πλοιοκτητικές οικογένειες της Ύδρας άρχισαν ν' απασχολούν τα ζητήματα της επιβίωσης των εμπορικών και ναυτιλιακών τους επιχειρήσεων και της αναζήτησης εναλλακτικών διεξόδων ως προς την τοποθέτηση των χρηματικών τους κεφαλαίων. Η ιδιοποίηση και εκμετάλλευση γαιών στις γειτονικές, απ' την Ύδρα, περιοχές θεωρούνταν μια «σίγουρη» επένδυση απ' την οποία θα εξασφαλιζονταν εμπορεύματα για τα υδραίικα πλοία προκειμένου να διοχετευτούν στο θαλάσσιο εμπόριο.

Η Ελληνική Επανάσταση ανέτρεψε αυτούς τους σχεδιασμούς; Ίσως όχι αν σκεφτεί κανείς ότι ήδη απ' το 1825 οι περισσότερες απ' τις μεγάλες υδραίικες πλοιοκτητικές οικογένειες προχώρησαν σε αγορές «εθνικών γαιών» στις περιοχές της Εύβοιας, της Αττικής, της Ερμιονίδας και της Τροιζηνίας.

Στην εκμετάλλευση αγροτικών εκτάσεων εκ μέρους των υδραίων πλοιοκτητών στις δύο τελευταίες περιοχές, στη διάρκεια των δεκαετιών που ακολούθησαν την Ελληνική Επανάσταση, εστιάζει η συγκεκριμένη παρουσίαση η οποία στηρίζεται, κυρίως, σε τεκμήρια απ' τα μετεπαναστατικά συμβολαιογραφικά αρχεία του νησιού. Αν και το υλικό αυτό δεν επιτρέπει πάντα την καταγραφή και αποτύπωση επαρκών και αξιόπιστων ποσοτικών δεδομένων, εντούτοις, μέσω αυτού, μπορούμε ν' ανιχνεύσουμε μια σειρά ποιοτικές όψεις της δραστηριοποίησης των υδραϊκών οικογενειών στο σχετικά «νέο» γι' αυτούς πεδίο της αγροτικής οικονομίας: Συγκεκριμένα τη διεύρυνση της κτηματικής παρουσίας των υδραϊκών οικογενειών στη διάρκεια αυτών των χρόνων, τους ανταγωνισμούς και τις συμμαχίες που διαμορφώθηκαν ανάμεσα τους προκειμένου για την αγορά και συστηματική εκμετάλλευση γαιών, τις προστριβές με τους τοπικούς πληθυσμούς για τον έλεγχο των πόρων στις περιοχές αυτές κ.α.

Παίρνοντας υπόψη τις δυνατότητες – και τους περιορισμούς – του συγκεκριμένου αρχειακού υλικού θα προσπαθήσω, μέσα απ' την παρουσίαση μου, να δώσω απαντήσεις σε ορισμένους βασικούς προβληματισμούς. Αφενός, αν οι υδραϊκές πλοιοκτητικές οικογένειες αρέστηκαν στη λογική της αποκόμισης εισοδημάτων απ' τις ιδιότητες εκτάσεις τους ή αν στράφηκαν και σε πιο μακροπρόθεσμες «στρατηγικές» αξιοποίησης της γης. Αφετέρου αν επιδίωξαν μια πολιτική διαφοροποίησης των χρηματικών τους κεφαλαίων επενδύοντας συνδυαστικά τόσο στην γαιοκτησία όσο και στην εμπορική ναυτιλία, αξιοποιώντας στην κατεύθυνση αυτή και έναν ενδο-οικογενειακό καταμερισμό.

Οι κτηματικές αποζημιώσεις των νεοφώτιστων, 1830-1853

Σταυρούλα Βερράρου

Διδάκτωρ Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Αντικείμενο της παρούσας ανακοίνωσης είναι η εξέταση των αποζημιώσεων των νεοφώτιστων (ή νεοφύτων), όπως αυτές ορίστηκαν αρχικά κατά την Καποδιστριακή περίοδο και μετά με τα βασιλικά διατάγματα της οθωνικής περιόδου. Βασική πηγή άντλησης του αρχειακού υλικού αποτέλεσε το ψηφιοποιημένο αρχείο της Κεντρικής Υπηρεσίας των ΓΑΚ, αναρτημένο στην ηλεκτρονική πλατφόρμα «Αρχειομνήμων». Εκεί, μεταξύ άλλων, εντοπίστηκε σε

έντυπη και χειρόγραφη μορφή ένας ονομαστικός κατάλογος με 267 εγγραφές και τίτλο «Πίναξ των προς Νεοφύτους γενομένων παραχωρήσεων εθνικών γαιών και εθνικών φθαρτών κτημάτων από του έτους 1837 μέχρι του τέλους του 1853», ο οποίος αποτελεί τον αρχαιακό πυρήνα της συγκεκριμένης παρουσίας.

Αν και μουσουλμάνοι στην αφετηρία τους, οι αποζημιούμενοι, πλέον, νεόφυτοι αποτελούνται από μια μικρή ομάδα πλήρως εξελληνισμένων ανδρών και, κυρίως, μια πλειοψηφική ομάδα εκχριστιανισμένων γυναικών επιτροπευομένων από Έλληνες άρρενες «προστάτες», συνήθως τους συζύγους τους. Η εξέταση της αποζημίωσής τους μας διαφωτίζει ελάχιστα έως καθόλου για το οθωμανικό παρελθόν αλλά, απεναντίας, μας αποκαλύπτει τις επιλεκτικές και προσωποκεντρικές πρακτικές μιας υπό διαμόρφωση ακόμη γραφειοκρατίας, που μετεωρίζεται ανάμεσα στο γράμμα του νόμου και το ιδιωτικό συμφέρον. Επιπλέον, η άνιση κατανομή των αποζημιώσεων (αλλά και η μη παραχώρηση αποζημίωσης) μαρτυρεί από μια άλλη οπτική την πρώιμη τάση συγκέντρωσης γης και τη βάθυνση των ανισοτήτων στον αγροτικό χώρο κατά τις πρώτες δεκαετίες του βίου του ελληνικού κράτους, φαινόμενο που παρατηρείται και στην εξέταση άλλων οθωμανικών νομοθετημάτων διάθεσης εθνικής γης (φαλαγγίτικα γραμμάτια, προικοδοτήσεις ελληνικών οικογενειών, κρητικά γραμμάτια).

Κοινοτικές ιδιοκτησίες στην Ελλάδα, 1829-1940. Μια πρώτη προσέγγιση.

Γιώργος Γάσιος

Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης-Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας

Παράλληλα με τις διαδικασίες εθνικοποίησης της οθωμανικής γης τις πρώτες στιγμές της Ελληνικής Επανάστασης, οι νεοσύστατες ελληνικές αρχές αναγνώρισαν το δικαίωμα των παλαιότερων χωριών-κοινοτήτων να διατηρήσουν τις έγγιες ιδιοκτησίες τους και τις χρηματικές περιουσίες τους. Στη συνέχεια, οι νόμοι της περιόδου 1833-1834 που θεμελίωσαν την καινούργια δομή της αυτοδιοίκησης και συνένωσαν τους οικισμούς-χωριά σε δήμους, επέτρεψαν τη διαιώνιση της κοινοτικής διαχείρισης αυτών των περιουσιών ασκώντας κυρίως διοικητικό έλεγχο

στις εσω-κοινοτικές διεργασίες. Ουδέποτε όμως συγκροτήθηκε για το ζήτημα αυτό κάποια κεντρική παρέμβαση με καθολικά χαρακτηριστικά παρά μόνο εκδόθηκαν ειδικότεροι νόμοι και υπουργικές αποφάσεις για τις κοινοτικές ιδιοκτησίες των Ιονίων Νήσων, της Θεσσαλίας και της Άρτας έπειτα από την ενσωμάτωσή τους στο ελληνικό βασίλειο (1864, 1881).

Η διερεύνηση των κοινοτικών έγγειων ιδιοκτησιών και της διαχείρισής τους, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς αναδεικνύει οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες που καθόρισαν λειτουργίες της υπαίθρου και τη σχέση τοπικότητας και κεντρικής εξουσίας στο ελληνικό κράτος. Η ανακοίνωση θα εστιάσει σε δύο περιπτώσεις, α) στην περίπτωση του Δήμου των Μυκονίων που κατέχει έως σήμερα την πλήρη κυριότητα της Δήλου και της Ρήνειας, και, β) στην περίπτωση του ορεινού δασοκτήματος των 3.470 στρεμμάτων της Παλαιάς Γουδουβάσδας/Καλομοίρας στην Ορεινή Καλαμπάκα που εξαγόρασε η κοινότητα των Καλομοιριωτών το 1841 από τις Οθωμανικές Αρχές και συνεχίζει να το κατέχει επίσης μέχρι τις μέρες μας.

Πέμπτη 3 Φεβρουαρίου 2022

2^η συνεδρία: Συλλογικά υποκείμενα, κοινωνικές διεκδικήσεις και κρατικές πολιτικές στην ελληνική ύπαιθρο στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα (18.00-19.45)

Πρόεδρος συνεδρίας: Έλσα Κοντογιώργη (Διευθύντρια Ερευνών, Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού, Ακαδημία Αθηνών)

«Δεν εδώκαμε τι εις τους αγάδες..»: Έθνος, κράτος και το αγροτικό ζήτημα στην Ήπειρο

Βασίλης Γεωργάκης

Μεταπτυχιακός φοιτητής Νεότερης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Το 1906 τα μέλη της αλυτρωτικής *Ηπειρωτικής Εταιρείας* με εκνευρισμό παρατηρούσαν πως η απήχηση τους στην ύπαιθρο της οθωμανικής Ηπείρου ήταν ελάχιστη, όπως ελάχιστη ήταν και η προθυμία των αγροτών να συνδράμουν την «εθνική υπόθεση». Λίγα χρόνια αργότερα, ανήσυχτοι οι αξιωματούχοι που αποστάλθηκαν από την Αθήνα για να διοικήσουν την ελληνική πια Ήπειρο, προσπαθούσαν να συγκρατήσουν έναν αγροτικό κόσμο, που έμοιαζε να βρίσκεται στα πρόθυρα της εξέγερσης, ενδεχόμενο που έγινε ακόμη πιο ορατό κατά την περίοδο του Εθνικού Διχασμού.

Το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, το ελληνικό κράτος κλήθηκε να αντιμετωπίσει το αγροτικό ζήτημα της Θεσσαλίας. Όμως οι διαδικασίες που οδήγησαν στην δημιουργία μεγάλης γαιοκτησίας δεν περιορίζονταν στις επαρχίες που πέρασαν υπό ελληνικό έλεγχο το 1881. Η πέραν του Αράχθου Ήπειρος, που αποτελούσε στόχο του επεκτατικού προγράμματος της Αθήνας, δοκίμαζε τις βαρύτερες κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες της χρόνιας κρίσης που μάστιζε τον αγροτικό χώρο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Η συνεχής υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου που γνώριζαν οι αγρότες οδήγησε σε ένα συνεχώς διογκούμενο κύμα υπερατλαντικής μετανάστευσης: το ελληνικό στοιχείο αραίωνε τρομακτικά, ενώ όσοι Ηπειρώτες παρέμεναν στις εστίες τους αδιαφορούσαν για τα εθνικιστικά

κελεύσματα της Αθήνας. Η προσάρτηση της περιοχής το 1912-1913 έφερε επιτακτικό το ζήτημα της διανομής της γης. Στις πεδιάδες της Πρέβεζας και της Τσαμουργιάς οι αγρότες ξεσηκώνονταν κατά των γαιοκτημόνων με τις αρχές να προσπαθούν να διατηρήσουν την τάξη, ενώ ο Εθνικός Διχασμός προσέδωσε νέα δυναμική στο ζήτημα, καθώς η επιρροή των Φιλελεύθερων στους αγρότες, τους μετέτρεπαν σε παράγοντες αποσταθεροποίησης του Κράτους των Αθηνών.

Στην παρούσα εισήγηση θα επιχειρήσω να προσεγγίσω τις συνέπειες των εξελίξεων στον αγροτικό χώρο της Ηπείρου στις στοχεύσεις του ελληνικού κράτους, από τον 19^ο αιώνα και τις αλυτρωτικές εξορμήσεις, μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη δρομολόγηση της διάλυσης των τσιφλικιών και τη διανομή της γης. Θα εξετάσουμε τις συνθήκες που επικρατούσαν στην ύπαιθρο, τις σχέσεις με τα αλυτρωτικά κινήματα, τις προσδοκίες και τις δυνάμεις που απελευθέρωσε η προσάρτηση της Ηπείρου στο ελληνικό κράτος, τις πρώτες προσπάθειες των ελληνικών αρχών να επιλύσουν το ζήτημα καθώς και την θέση του αγροτικού ζητήματος στην τοπική πολιτική και το δημόσιο λόγο.

Οι αγροτικές ενώσεις ως φορείς των μετασχηματισμών στην Ελληνική ύπαιθρο κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα

Δημήτρης Αγγελής-Δημάκης

Διδάκτωρ Ιστορίας, Τμήμα Σύγχρονης Ιστορίας, Αυτόνομο Πανεπιστήμιο Μαδρίτης - Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας

Μέχρι την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα η διάδοση των συλλογικών οργανώσεων στην Ελληνική ύπαιθρο ήταν εξαιρετικά μικρή. Οι τοπικές ενώσεις που είχαν συγκροτηθεί στην Πελοπόννησο και τη Θεσσαλία και οι οργανώσεις συνεταιριστικού χαρακτήρα που είχαν συσταθεί από γεωπόνους ή άλλους διανοούμενους της υπαίθρου είχαν, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, μια βραχύβια παρουσία. Η εξέλιξη της συλλογικής οργάνωσης στην Ελληνική ύπαιθρο τέθηκε σε μια νέα βάση μετά την ψήφιση των νόμων περί γεωργικών επιμελητηρίων και συνεταιρισμών τον Ιούνιο και Δεκέμβριο του 1914 αντίστοιχα. Κατά τις επόμενες δεκαετίες οι συνεταιρισμοί άσκησαν μια ισχυρή επιρροή εντός των τοπικών αγροτικών κοινωνιών, ενώ αντίθετα τα πρώτα γεωργικά επιμελητήρια ιδρύθηκαν μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1920 παρουσιάζοντας, ωστόσο, ένα περιορισμένο εύρος δράσης μέχρι την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Μεταξά. Παράλληλα με

αυτές τις «επίσημες» μορφές συσσωμάτωσης, οι κλαδικές οργανώσεις και οι ενώσεις που υπάγονταν οργανικά σε κάποιο πολιτικό φορέα –κατά κύριο λόγο τα αγροτικά κόμματα που συγκροτήθηκαν κατά την περίοδο του μεσοπολέμου- κατέγραψαν μια αξιοσημείωτη δυναμική.

Οι αγροτικές ενώσεις συνθέτουν επομένως ένα πλούσιο και ετερογενές σύνολο, το οποίο θα επιχειρήσουμε να κατηγοριοποιήσουμε στο πρώτο μέρος της ανακοίνωσής μας. Στη συνέχεια του κειμένου μας θα σκιαγραφήσουμε τον αντίκτυπο τους στην αγροτική κοινωνία και οικονομία της χώρας. Ο βαθμός στον οποίο μετέβαλαν το χαρακτήρα της συλλογικής δράσης, η λειτουργία τους ως εκφραστών διαμαρτυρίας, μοχλών πίεσης και φορέων αγροτικής κινητοποίησης και πολιτικοποίησης, η συμβολή τους στη διαμόρφωση και συστηματοποίηση ενός αγροτιστικού λόγου, καθώς επίσης και ο ρόλος τους ως οχημάτων για την επιτάχυνση της τεχνικής προόδου αποτελούν ορισμένα από τα ζητήματα τα οποία θα εξετάσουμε. Εστιάζοντας τέλος στην αλληλοδιαπλοκή μεταξύ Κράτους και αγροτικών ενώσεων, θα διερευνήσουμε το πώς οι πολλαπλές τους δραστηριότητες επηρέασαν τον χαρακτήρα της αγροτικής πολιτικής που εφαρμόστηκε από τις Ελληνικές κυβερνήσεις κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα.

«Αι θυσίαι προς το Κράτος των χωρικών επέβαλαν την ηθικήν υποχρέωσιν εις αυτό ικανοποίησης της στοιχειώδους αξιώσεώς των»:

Παλαιοί πολεμιστές και αγροτική μεταρρύθμιση στη μεσοπολεμική Ελλάδα

Αλέξανδρος Μακρής

Διδάκτωρ Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η έκφραση της ευγνωμοσύνης προς τους βετεράνους αποτελεί μία αρχέγονη αντίληψη. Ένας πυλώνας της ανταμοιβής των παλαιμάχων, ήδη από τη ρωμαϊκή αρχαιότητα, ήταν η αγροτική αποκατάστασή τους, μία πρακτική που εφαρμοζόταν έως και τον 20ό αιώνα. Στην Ελλάδα η παροχή γης ήταν μία πτυχή του συστήματος ανταμοιβών για τους Αγωνιστές της Ελληνικής Επανάστασης ήδη από το 1822. Έναν αιώνα αργότερα κατά τη διάρκεια μίας νέας εθνικής εξόρμησης, η αγροτική

μεταρρύθμιση του 1917 καθώς και οι τροποποιήσεις της περιείχαν διατάξεις σχετικές με τη διανομή γης σε παλαιμάχους. Την επαύριο της Μικρασιατικής Καταστροφής μια από τις σημαντικότερες διεκδικήσεις των οργανωμένων παλαιών πολεμιστών, ανεξαρτήτως πολιτικής κατεύθυνσης, ήταν η αγροτική αποκατάσταση των παλαιμάχων. Μάλιστα αυτό το αίτημα ήταν η κύρια αξίωση των αγροτικών κινητοποιήσεων με επικεφαλής τους παλαιούς πολεμιστές που πραγματοποιήθηκαν στις αρχές του 1925 σε Βοιωτία και Θεσσαλία.

Η εισήγηση θα διερευνήσει σε ποιο βαθμό οι παλαιμάχοι έλαβαν γη στο πλαίσιο της αγροτικής μεταρρύθμισης, τη ρητορική των παλαιοπολεμικών οργανώσεων και τη διεκδίκηση της διεύρυνσης της αγροτικής μεταρρύθμισης (με τη αξίωση της απαλλοτρίωσης των μοναστηριακών και των αυτοκαλλιεργούμενων κτημάτων) καθώς και τις τοπικές ιδιαιτερότητες (Κωπαϊδικό, εξαιρέσεις αγροτικού νόμου) που πυροδότησαν τις μαχητικές κινητοποιήσεις του 1925. Μία επιπρόσθετη επιδίωξη είναι η ένταξη της ελληνικής περίπτωση στο διεθνές πλαίσιο της περιόδου. Η έρευνα βασίζεται σε πρωτογενείς πηγές (Γενικά Αρχεία του Κράτους, Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη, The National Archives) καθώς και στον (παλαιοπολεμικό και ημερήσιο) Τύπο.

«Ο πόλεμος κατά της γίδας»: δασοκομία, κτηνοτροφία και πολιτική στην πρώιμη σύγχρονη Ελλάδα

Ιωσήφ Μποτετζάγιας

Καθηγητής, Τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου,

Γιώργος Κωστόπουλος

Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Σε αυτήν την εισήγηση εξετάζουμε τη σύγκρουση σχετικά με τη χρήση των δασών στην πρώιμη σύγχρονη Ελλάδα. Ενώ Παρότι οι κύριοι πρωταγωνιστές αυτής της σύγκρουσης ήταν η κοινότητα των δασολόγων- η οποία έδινε προτεραιότητα στη σημασία των δασών ως πηγές ξυλείας- και των αγροτικών κοινοτήτων που ασχολούνταν με την κτηνοτροφία- και χρειάζονταν τα δάση ως βοσκότοπους-, ένας αριθμός άλλων κοινωνικών και πολιτικών παραγόντων συμμετείχαν σε αυτόν τον μακροχρόνιο αγώνα, που κορυφώθηκε με την απόφαση του 1937 να «εξαληφθούν» οι κασίκες από την Ελλάδα. Δείχνουμε πως η κοινότητα των Ελλήνων δασολόγων είχε κατορθώσει να νοηματοδοτήσει την (εκτροφή της) κασίικας (εκτροφή) ως έμβλημα της αποψίλωσης της Ελλάδας αλλά και της υποανάπτυξής της, τόσο από οικονομική όσο και από πολιτιστική άποψη. Επίσης, από τη δεκαετία του 1920 και

μετά, τα μεγάλα νομαδικά κοπάδια βρέθηκαν στον δρόμο του ραγδαία αναπτυσσόμενου ελληνικού γεωργικού τομέα: η εκτεταμένη και ελευθέρας βοσκής κτηνοτροφία της εποχής θεωρούνταν αντίπαλος του εγκατεστημένου γεωργού, ο οποίος απολάμβανε την προστασία και την αποδοχή του Ελληνικού Κράτους καθώς θα βοηθούσε την Ελλάδα στην εξασφάλιση της πολυπόθητης «σιτάρκειας» (αποδοτικότητα δημητριακών). Και όταν πια το απολυταρχικό καθεστώς της^{4ης} Αυγούστου του Ιωάννη Μεταξά, έκανε προτεραιότητά του την γεωργική ανάπτυξη της χώρας, η μοίρα της κατσίκας είχε πλέον σφραγιστεί σφραγίστηκε: ο «κερασφόρος... Σατανάς» έπρεπε να πεθάνει, όχι μόνο για χάρη του δάσους αλλά, σύμφωνα με τον ίδιο τον Μεταξά, για την ίδια την επιβίωση των Ελλήνων

Παρασκευή 4 Φεβρουαρίου 2022

3^η συνεδρία: Εθνική παραγωγή, συλλογική δράση και αγορές στην Ελλάδα στις μεταπολεμικές δεκαετίες (16.00-17:45)

Πρόεδρος συνεδρίας: Γιώργος Βλάχος (Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Ιστορικό Ίδρυμα Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών-Τμήμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών)

Σίτιση, γεωργική ανάκαμψη ή ισοζύγιο πληρωμών;

Η παρουσία του Αμερικάνικου Δημόσιου Νόμου N. 480 στην Ελλάδα την επαύριο του Σχεδίου Marshall (1955-1966)

Καλλιόπη Γερωνυμάκη

Διδάκτωρ Ιστορίας, Τμήμα Ιστορίας και Πολιτισμού, Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Φλωρεντίας

Η παρουσίαση αυτή επιχειρεί να διερευνήσει τον Αμερικάνικο Δημόσιο Νόμο N. 480 μέσα από πτυχές της μακρόχρονης επίδρασής του στην αγροτική ζωή της Ελλάδας. Αρχικά σαν παράλληλος πυλώνας και αργότερα σαν επίγονος του Σχεδίου Marshall, ο Αμερικάνικος Δημόσιος Νόμος N. 480 παρέμεινε σε ισχύ κατά τις δεκαετίες 1950 και 1960. Με την έγκριση του Κογκρέσου το 1954, μια σειρά αμερικάνικων οργανισμών (CARE, World Church Service καθώς και η AMAG) στόχευσαν να δώσουν διέξοδο στα πλεονασματικά γεωργικά προϊόντα των Η.Π.Α. και να εξασφαλίσουν τη νομισματική ρευστότητα του δολλαρίου στην Ελλάδα. Η βοήθεια που χορηγήθηκε στο πλαίσιο του Νόμου συνδέεται με μακροπρόθεσμες τάσεις και δομές της ελληνικής γεωργικής ανάπτυξης που συναντώνται και σε άλλες χώρες/αποδέκτες αμερικάνικης βοήθειας κατά τον Ψυχρό Πόλεμο (όπως η Νότια Κορέα, οι Φιλιππίνες, η Πολωνία και το Ισραήλ).

Ποια ήταν όμως η επιρροή του Νόμου στην ανάκαμψη της ελληνικής αγροτικής οικονομίας και κοινωνίας; Η παρουσίαση αποπειράται να απαντήσει εστιάζοντας σε τρία επιμέρους ζητήματα. Το πρώτο αφορά τα γεωργικά προϊόντα που χορηγήθηκαν στις αγροτικές οικογένειες και τις συνέπειες της παρουσίας τους στην αλλαγή διατροφικών συνηθειών, προτύπων κατανάλωσης και εμπορικών κινήτρων. Κατά δεύτερον, παρατηρούμε τους κανονισμούς πιστωτικής πολιτικής του Ν. 480 και το ρόλο που διαδραμάτισε η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος στην χορήγηση αναπτυξιακών δανείων προς αγρότες και επιχειρήσεις. Τέλος, η επανενίσχυση του θεσμού των σχολικών συσσιτίων κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1960 στο ίδιο πλαίσιο, θέτει ερωτήματα για την εξέλιξη της ζωής στις ορεινές και φτωχότερες περιοχές της Ελλάδας. Ο Νόμος Ν. 480, βρισκόμενος στο σταυροδρόμι των θεσμικών ιστοριών Ελλάδας και Η.Π.Α., φωτίζει το πέρασμα της ελληνικής γεωργίας από τον πόλεμο στην οικονομική ανασυγκρότηση και το, εν πολλοίς, ανεξερεύνητο πρόσημο του 'αγροτικού εκσυγχρονισμού'.

Η Συνεταιριστική Ένωση Καπνοπαραγωγών Ελλάδος: Μια προσέγγιση μέσω της θεωρίας των Παγκοσμίων Δικτύων Παραγωγής

Juan Carmona-Zabala

Μεταδιδακτορικός ερευνητής, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας

Ο στόχος της έρευνας που παρουσιάζεται σε αυτή την ομιλία είναι η ανάλυση της ίδρυσης και της πρώτης εικοσαετίας λειτουργίας της Συνεταιριστικής Ένωσης Καπνοπαραγωγών Ελλάδος (1947-1967). Αξιοποιώντας το θεωρητικό πλαίσιο των Παγκοσμίων Δικτύων Παραγωγής (Global Production Networks), προτείνω μια ερμηνεία της ιστορίας της ΣΕΚΕ όπου η εταιρεία συνεισέφερε ουσιαστικά και με πολλαπλούς τρόπους στην ανάπτυξη του καπνικού κλάδου στην Ελλάδα σε μια περίοδο όπου οι διεθνείς αγορές καπνού άλλαζαν ραγδαία. Παρότι οι συνεταιρισμένοι καπνοπαραγωγοί στους οποίους θεωρητικά άνηκε η εταιρεία έπρεπε να δεχθούν τον έλεγχο που διάφοροι μη αγρότες (πολιτικοί, υπάλληλοι, καπνέμποροι) ασκούσαν πάνω σε αυτήν, η εξάρτηση της ΣΕΚΕ από πολιτικούς παράγοντες ήταν, στη χειρότερη περίπτωση, μόνο μερική. Αντίθετα, η εταιρεία άνοιξε καινούριες δυνατότητες οικονομικής δραστηριότητας και πολιτικής συμμετοχής για τους παραγωγούς. Ένα μεθοδολογικό συμπέρασμα αυτής της μελέτης είναι ότι η ιστορική ανάλυση της μεταπολεμικής ανάπτυξης της Ελλάδας

πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν τις παγκόσμιες αγορές στις οποίες εντάχθηκε η ελληνική οικονομία, και πιο συγκεκριμένα τη δομή και τις στρατηγικές των φορέων που λειτουργούσαν ως διαμεσολαβητές αυτής της ένταξης.

Μια Εμπειρική Διερεύνηση των Προσδιοριστικών Παραγόντων της Παραγωγής Καπνού: Η Περίπτωση της Ελλάδας Μεταπολεμικά

Τρύφωνας Λεμοντζόγλου

Μεταδιδακτορικός ερευνητής, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας- Πάντειο Πανεπιστήμιο

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η εμπειρική διερεύνηση των βασικών προσδιοριστικών παραγόντων της παραγωγής καπνού στην Ελλάδα κατά την μεταπολεμική περίοδο. Στην ανάλυσή μας θα ληφθούν υπόψη οι πιθανές επιδράσεις μιας σειράς παραγόντων που είναι σε θέση να εξηγήσουν σε αρκετά ικανοποιητικό βαθμό την πορεία εξέλιξης της καπνικής παραγωγής στην Ελλάδα κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, όπως είναι οι τιμές που διαμορφώνονται στην “αγορά”, το ύψος των εξαγωγών ανά χώρα (βλ. “εξωτερική ζήτηση”), η χρηματοδότηση του καπνεμπορίου, η σύνθεση και ο όγκος του εργατικού δυναμικού που απασχολείται στο σύνολο του κλάδου, τα επίπεδα της “εσωτερικής ζήτησης” και οι κρατικές παρεμβάσεις. Προκειμένου να ελεγχθεί η στατιστική σημαντικότητα των παραγόμενων σχέσεων, καθώς και η φορά της πιθανής αιτιότητας ανάμεσα στις μεταβλητές μας, σκοπεύουμε να προχωρήσουμε στην περαιτέρω επεξεργασία και “μοντελοποίηση” των δεδομένων μας με τη βοήθεια του οικονομετρικού πακέτου *enviews*. Τα αποτελέσματά μας θα πάρουν τη μορφή ενός πλήθους γραφικών απεικονίσεων, αποτυπώνοντας, μεταξύ άλλων, τη δυναμική της κάθε ποικιλίας αλλά και τον ρόλο της “γεωγραφίας” στις έντονες διαφοροποιήσεις που φαίνεται να προκύπτουν σε ότι αφορά τα επίπεδα της παραγωγής καπνού στον ελλαδικό χώρο διαχρονικά.

Η κρίση στις εξαγωγές καπνού και η ίδρυση του Εθνικού Οργανισμού Καπνού: Οι κινητοποιήσεις των καπνοπαραγωγών και η οικονομική πολιτική της μεταπολεμικής Ελλάδας

Δημήτρης Στεργιόπουλος

Υποψήφιος διδάκτωρ, Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας Σαν Ντιέγκο- Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας

Στην ελληνική οικονομική ιστορία, τείνουμε να θεωρούμε τις δεκαετίες του 1950 και 1960 εποχή ραγδαίας οικονομικής ανάπτυξης. Μετά το 1965 η εξαγωγή βιομηχανικών και πετρελαϊκών προϊόντων πήρε την θέση του καπνού, του λαδιού, και της σταφίδας ενώ αυτό επετεύχθη μέσω μιας συγκεκριμένης οικονομικής πολιτικής παρόλη την πολιτική αστάθεια της περιόδου. Παρ' όλ' αυτά, δεν υπάρχει συμφωνία στο κατά πόσο οι πολιτικές στήριξης του αγροτικού εισοδήματος, και συγκεκριμένα των καπνοπαραγωγών, ευνόησαν ή εμπόδισαν την καλλιέργεια πιο ανταγωνιστικών προϊόντων όπως βαμβάκι, οπωροκηπευτικά, γαλακτοκομικά, κτλ. Επιπλέον, οι ενέργειες παραγωγών ώστε να ενισχύσουν το εισόδημα τους συνήθως δεν είναι στο επίκεντρο της ιστορικής έρευνας η οποία προτιμά να εστιάζει στις αποφάσεις των κρατικών φορέων. Σκοπός αυτού του σημειώματος είναι να παρουσιάσω τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι εξαγωγές καπνικού από το τέλος του πολέμου και που οδήγησαν στην ίδρυση του Εθνικού Οργανισμού Καπνού το 1957 ως μηχανισμό στήριξης του καπνοπαραγωγικού εισοδήματος. Στην ανάλυση μου εστιάζω στις επιδιώξεις που είχαν οι καπνοπαραγωγοί, οι καπνέμποροι και ο δημόσιος τομέας από τον νέο οργανισμό. Η ίδρυση του ήταν το πρώτο βήμα σε μια περίοδο δραστηκών αλλαγών για τον καπνικό τομέα. Με την συμφωνία διασύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα το 1961 και την άνοδο στην εξουσία της Ένωσης Κέντρου το 1964, εμφανίζεται ένα εκτεταμένο πλέγμα πολιτικών στήριξης του καπνικού τομέα οι οποίες και παρέμειναν μέχρι και την δεκαετία του 1980 όταν η είσοδος στην ΕΟΚ άλλαξε το περιθώριο άσκησης τέτοιων πολιτικών.

Παρασκευή 4 Φεβρουαρίου 2022

4^η συνεδρία: Προς μια ιστορία του αγροτικού χώρου: ζητήματα θεωρίας, πηγών και εφαρμογών (18.00-19.45)

Πρόεδρος συνεδρίας: Σωκράτης Πετμεζάς (Καθηγητής Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας Νεότερων Χρόνων Πανεπιστημίου Κρήτης- Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας Οικονομικής Ιστορίας)

Όταν η εθνογραφία συναντά την ιστορία: Εθνο-ανθρωπολογική προσέγγιση του ελληνικού αγροτικού χώρου (19^{ος}-21^{ος} αι.)

Ανδρομάχη Οικονόμου

Διευθύντρια Ερευνών, Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, Ακαδημία Αθηνών

Η παρούσα εισήγηση στοχεύει να θέσει και να επεξεργαστεί προβληματισμούς και προσεγγίσεις για την μελέτη του ελληνικού αγροτικού χώρου, των δομών και των σχέσεων της αγροτικής κοινωνίας, που αναπτύχθηκαν κατά την περίοδο τέλη 19^{ου}-αρχές 21^{ου} από τα επιστημονικά πεδία της λαογραφίας-εθνολογίας-ανθρωπολογίας.

Με άξονες την εθνογραφία και την ιστορία θα επιχειρηθεί η καταγραφή συγκλίσεων και αποκλίσεων, η συμπόρευση και η παράλληλη πορεία των δύο και η συνεισφορά/συμβολή τους στην έρευνα του αγροτικού χώρου.

Θα «εξυφάνει» τις θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις, την θεματολογία και την ερμηνεία των δεδομένων (ποιοτικών και ποσοτικών) μέσα από μια κριτική επισκόπηση βασισμένη σε πρωτογενές, αδημοσίευτο και δημοσιευμένο, εθνογραφικό υλικό κυρίως από τις περιοχές όπου πραγματοποιήσαμε επιτόπια έρευνα.

Στόχος είναι να αναδειχθεί η συμβολή των προσεγγίσεων αυτών στην κατανόηση και ερμηνεία του αγροτικού μετασχηματισμού κυρίως μέσα από τον λόγο και την πρακτική των δρώντων υποκειμένων, σε μια «από τα κάτω» προσέγγιση της ελληνικής αγροτικής κοινωνίας.

Ο αγροτικός χώρος, ή ύπαιθρος χώρος όπως λέγεται, συνιστά σήμερα αντικείμενο διεπιστημονικών προσεγγίσεων, είναι πολυδιάστατος, πολυλειτουργικός και έχει αποκτήσει νέα πρόσημα και χαρακτηριστικά καθώς εγγράφεται και μετασχηματίζεται στις επικρατούσες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες.

Σουλτανίνα... Η «κρητική» σταφίδα του 20^{ού} αιώνα.

Σπύρος Δημανόπουλος

Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Η σουλτανίνα, σε αντίθεση με την κορινθιακή σταφίδα η οποία κατέχει μια ξεχωριστή θέση στην βιβλιογραφία της ελληνικής οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας, δεν απασχόλησε ιδιαίτερα του ιστορικούς. Ωστόσο, στη μεγαλύτερη διάρκεια του 20^{ού} αιώνα αποτέλεσε ένα από τα κύρια εξαγωγίμα και συναλλαγματοφόρα προϊόντα της εθνικής οικονομίας.

Η εισαγωγή, με αφετηρία τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ού} αιώνα, της εμπορευματικής καλλιέργειας της σουλτανίνας στο Ηράκλειο δεν αποτέλεσε απλά απάντηση στα προβλήματα εμπορευματοποίησης των μέχρι τότε εξαγωγίμων προϊόντων (οίνος, έλαιο, σάπωνες) της περιοχής. Επιβεβαίωσε τον εξωστρεφή χαρακτήρα της τοπικής οικονομίας και την αναπροσανατόλισε από τις αγορές της νοτιανατολικής Μεσογείου προς τις αντίστοιχες των ευρωπαϊκών χωρών. Παράλληλα, η επέκταση της καλλιέργειας κινητοποίησε την εκμηχάνιση της παραγωγικής μηχανής της πόλης και συνετέλεσε στη διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων της περιοχής. Τέλος, προσέθεσε στις εξαγωγές της χώρας ένα ακόμη προϊόν προσανατολισμένο αποκλειστικά στην ζήτηση των ευρωπαϊκών αγορών. Παρά τον τοπικά προσδιορισμένο χαρακτήρα της καλλιέργειας, τον μικρό σχετικά αριθμό – σε επίπεδο επικράτειας – καλλιεργούμενων στρεμμάτων, ο κατεξοχήν συναλλαγματοφόρος χαρακτήρας της σουλτανίνας την ενέτασσε στα προϊόντα που είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εθνική οικονομία.

Στην εισήγησή μου επιχειρώ να δώσω μια πρώτη «εικόνα» της καλλιέργειας και της οικονομίας της σουλτανίνας εστιάζοντας στην περιοχή του Ηρακλείου. Η περιοχή αυτή στον 20^ό αιώνα αντιπροσώπευε το 70% των συνολικών καλλιεργούμενων εκτάσεων του προϊόντος και περίπου το μισό της ετήσιας παραγωγής. Εξετάζω την οικονομία της σουλτανίνας ως τοπικό παραγωγικό

σύστημα το οποίο εξαρτιόταν από εθνικούς και διεθνούς παράγοντες. Έτσι, προσεγγίζω την οικονομία της σουλτανίνας ως το πεδίο το οποίο συμπύκνωνε την αναπαραγωγή των τοπικών κοινωνικών σχέσεων, τις κρατικές πολιτικές για την εξασφάλιση του «σταφιδικού» συναλλάγματος και τις συνθήκες και διακυμάνσεις της διεθνούς ζήτησης.

«Προορισμοί, δίκτυα, ταυτότητες: η χαρτογραφική παρέμβαση της ΕΛΠΑ, 1926-1960, και η ανανοηματοδότηση του αγροτικού χώρου»

Ηλίας Καφάογλου

Επιστημονικός Συνεργάτης, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Η χαρτογράφηση της -ελληνικής επικράτειας, ύστερα από τους Βαλκανικούς πολέμους και μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο –πεδίο οιονεί αδιάγνωστο–, φαίνεται να επιτελέστηκε κυρίως από τη Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού και από την ΕΛΠΑ.

Η πρώτη σχεδίασε και εξέδωσε χάρτες στους οποίους κυρίως αποτυπώνονται στρατηγικού χαρακτήρα προτεραιότητες για την προάσπιση του εθνικού χώρου. Η δεύτερη, χάρη στη Χαρτογραφική Υπηρεσία της, και με τη συνεργασία καθηγητών τού ΕΜΠ, εξέδωσε χάρτες αναπόσπαστα συνδεδεμένους με την οργάνωση στην Ελλάδα των πρώτων αγώνων αυτοκινήτου και την τουριστική ανάπτυξη της χώρας, τη γνωριμία με τόπους αρχαίου κλέους, τις λουτροπόλεις, αλλά και την «άγνωστη Ελλάδα», σε εποχή κατά την οποία η χρήση τού αυτοκινήτου προσιδιάζει σε «πνεύματα ελεύθερα» και το οδικό δίκτυο γίνεται προσπάθεια να οργανωθεί με όρους κάλυψης του «εθνικού χώρου» και εξυπηρέτησης της «εθνικής αγοράς». Αναλόγως, ανανοηματοδοείται η υπαίθριος, αγροτική και ορεινή Ελλάδα, αφού οι δρόμοι σημασιοδοτούνται στους εν λόγω χάρτες όχι απλώς ως διελεύσεις, αλλά ως κόμβοι συγκοινωνίας, ενώ σταδιακά σημειώνονται σημεία εξυπηρέτησης αυτοκινητιστών.

Ήδη, λοιπόν, οι επί χάρτου προτάσεις της ΕΛΠΑ, ενός δικτύου διακεκριμένων δρόμων, για προορισμούς και προσβάσεις, δίκτυα, επομένως, που βρίσκονται εδώ στο κέντρο του ενδιαφέροντός μας, συνιστούν μια άποψη για τους όρους και τα όρια ενοποίησης του «εθνικού χώρου». Για να το πούμε, αλλιώς, συστήνουν, διά της αποτυπώσεως του χώρου, μια συζήτηση για την ταυτότητά του. Συγκροτούν διαφορές, ιεραρχήσεις, «κινητικότητες», σε πλήρη συντονισμό με τα εκάστοτε προτάγματα, εγκαθιδρύουν, αν δεν ιδρύουν, μια αφήγηση του «ενιαίου

εθνικού χώρου», τον οποίο, εν είδει αρτηρίας, οι οδοί και οι προσβάσεις, χιλιόμετρο το χιλιόμετρο, υφαίνουν. Αναπτύσσουν έναν τρόπον τινά λόγο για την ετερότητα, αφού οι προτεινόμενες προσβάσεις στους εκάστοτε προορισμούς μπορούν να αξιοποιηθούν αναλόγως και της ύπαρξης ή όχι μεταφορικών μέσων. Μάλιστα, η χάραξη της διαδρομής του «Ράλλυ Ακρόπολις» συγχρονίζεται με τη διάνοιξη οδών, όπου πατούν οι τροχοί των αγωνιστικών αυτοκινήτων και ύστερα άλλων εποχουμένων. Η επί χάρτου αποτύπωση του αγώνα, χρονιά τη χρονιά, εξελίσσεται αναλόγως της συγκρότησης ενός νεοπαγούς οδικού δικτύου στον ορεινό, αγροτικό χώρο μέρους της επικράτειας. Οι χάρτες του αγώνα επικυρώνουν τις νέες εν μέση οδώ χρήσεις του χώρου, σε πλήρη, από πλευράς οδικών δικτύων, αναδιάρθρωση.

Οι χάρτες της ΕΛΠΑ, πάει να πει, δεν εξεικονίζουν απλώς έναν γεωγραφικά προσδιορισμένο χώρο, αλλά προτείνουν και διαπορθμεύουν ταυτότητες.

Θα προσπαθήσουμε, λοιπόν, να δείξουμε τον κεντρικό ρόλο που η ΕΛΠΑ φιλοδόξησε να διαδραματίσει στην ανάπτυξη και εξέλιξη του οδικού δικτύου και την κουλτούρα για την αυτοκίνηση, η εξέλιξη και υποδοχή της οποίας αναδιατάσσει το αγροτικό το τοπίο. Και, αντίστροφα, πώς μια κουλτούρα για την αυτοκίνηση διατρέχει –γραμμές συνεχείς, γραμμές διακεκομμένες– τους χάρτες, προτεινόμενα, έτσι, ως γραφή.

Θα προσπαθήσουμε, έτσι, να συζητήσουμε πώς η ΕΛΠΑ, σε συντονισμό με τον καιρό και την εποχή της, μέσα από τους χάρτες της –θα αναφερθούμε σε χαρακτηριστικά παραδείγματα– προοικονομεί την εικόνα που η αστική τάξη στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου επιδιώκει να γεωργήσει για τον εαυτό της, εικόνα άρρηκτα συνδεδεμένη με τα ζητούμενα του βενιζελικού εκσυγχρονισμού και τον μετέωρο βηματισμό του, αλλά και πώς αυτός ο «μετέωρος μοντερνισμός» στους χάρτες μπορεί να αποτυπώνεται και να (εν)γράφεται ή και να (δια)γράφεται.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο τρόπος με τον οποίο οι χάρτες της ΕΛΠΑ –οι οποίοι δεν αποτυπώνουν απλώς και μόνον το γεωγραφικό ανάγλυφο, αλλά δρόμους και νέες διαδρομές και προσβάσεις– κατευθύνουν το «βλέμμα του ξένου» πιστεύουμε ότι μας βοηθά να δούμε με ποιον τρόπο οι «άλλοι», οι «ξένοι», αλλοδαποί και επισκέπτες της υπαίθρου χώρας με ορμητήριο τις πόλεις, επιθυμούμε να μας βλέπουν, όπως, άλλωστε, οι μεταπολεμικοί χάρτες της ΕΛΠΑ, τουριστικοί αλλά και του «Ράλλυ Ακρόπολις», καταδεικνύουν –έρευνα, εξάλλου, εν εξελίξει.

Προτείνουμε, εν κατακλείδι, μια συζήτηση περί χαρτών και χαρτογραφίσεων, με παράδειγμα τη χαρτογραφική παρέμβαση της ΕΛΠΑ, να αναπτυχθεί ως συνομιλία περί ταυτοτήτων, εθνικών και επιχώριων, ατομικών και

συλλογικών, ως μια χαρτογράφηση χώρου και νοοτροπιών. Αναλόγως και της αναδιάταξης του οδικού ιστού που διατρέχει και διασίζει τον αγροτικό χώρο, οι προσβάσεις στον οποίο στην υπό συζήτηση περίοδο βρίσκονται σε διαρκή διαμόρφωση.